

تأثیر گردشگری بر نابرابری درآمد در ایران (رهیافت الگوی خود توضیح برداری با وقفه های توزیعی: ARDL)

امین حاتمی¹، ابوالقاسم اثنی عشری²، نرجس اسدی³

چکیده

صنعت گردشگری امروزه یکی از مهم ترین راه های جذب منابع ارزی در دنیا محسوب می شود. ایران نیز، کشوری با جاذبه های دیدنی فراوان برای گردشگران خارجی است و این مسئله می تواند سالانه گردشگران زیادی را به داخل کشور جذب نماید که از این طریق، این صنعت تأثیر مثبتی بر رشد اقتصادی و توزیع درآمد خواهد داشت. با توجه به اهمیت این موضوع، در تحقیق حاضر تلاش بر آن بوده است که رابطه گردشگری و توزیع درآمد بر اساس داده های سری زمانی (1393-1355) با استفاده از مدل خودرگرسیون با وقفه های توزیعی (ARDL) بررسی شود. نتایج حاکی از آن است که، در کوتاه مدت ورود گردشگران خارجی تأثیر منفی و معناداری بر ضریب جینی دارد. به عبارت دیگر ورود گردشگران خارجی باعث می شود که نابرابری درآمد کاهش یابد. همچنین در بلندمدت ضریب ورود گردشگران خارجی با ضریب $-0/01$ منجر به کاهش ضریب جینی شده است که باعث کاهش نابرابری می گردد. با توجه به نتایج مشخص است که چه در کوتاه مدت و چه در بلندمدت صنعت گردشگری باعث کاهش نابرابری در ایران شده است.

واژگان کلیدی: گردشگری، نابرابری درآمد، روش ARDL

1- دانشجوی دکتری اقتصاد دانشگاه پیام نور (amin.hi1986@gmail.com)

2- دانشیار گروه اقتصاد دانشگاه پیام نور سازمان مرکزی

3- کارشناس ارشد علوم اقتصادی، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشکده اقتصاد و حسابداری، واحد تهران مرکز

1-مقدمه

گردشگری بزرگترین صنعت جهان به شمار می‌رود و یکی از سریع‌ترین بخش‌های رو به رشد را شامل می‌شود، به طوری که بیش از یک سوم ارزش کل تجارت خدمات در سطح جهانی را به خود اختصاص داده است (کهنسال و همکاران، 56:1394). از آنجا که صنعت گردشگری در کنار صنایع مهم دیگر، اثر قابل توجهی بر رفاه جامعه دارد، اتخاذ استراتژی‌های مناسب گردشگری مورد توجه سیاست‌گذاران اغلب کشورهاست (ریچی¹، 380:1993).

از جمله مشکلات مهمی که کشورهای در حال توسعه با آن روبروند می‌توان به میزان بیکاری بالا، محدودیت منابع ارزی و اقتصاد تک‌محصولی اشاره کرد، در این خصوص توسعه صنعت گردشگری از اهمیت فراوانی برخوردار است. اقتصاد ایران که اتکای شدیدی به درآمدهای حاصل از نفت دارد و متغیرهای کلان اقتصادی آن با پیروی از قیمت جهانی نفت در طول زمان دچار نوسانات شدیدی می‌شود از این قاعده مستثنی ناست (طییبی و همکاران، 84:1386). آگاهی جوامع از این موضوع که گردشگری باعث ایجاد منبع درآمدی ارزی بسیار مناسب و قابل ملاحظه در اقتصاد یک کشور می‌شود، هم‌چنین سبب رونق صنایع داخلی، گسترش همکاری‌های بین‌المللی و مهم‌تر از همه، ارتقای سطح زندگی و معیشتی مردم و بسیاری دیگر از عوامل پیش برنده‌ی اقتصادی می‌شود، موجب شده است که گردشگری مفهومی بسیار گسترده در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پیدا کند و به عنوان یک صنعت تلقی شود، هم‌چنین به عنوان یکی از مهم‌ترین نیروهای محرک توسعه‌ی اقتصادی، جایگاه مهمی در سیاست‌گذاری دولت‌ها پیدا کند (شریفی رنائی و همکاران، 10:1389). درحقیقت با پولی که گردشگران در مقصد خرج می‌کنند، درآمد بالا رفته و با وضع مالیات موجب افزایش پایه‌های مالیاتی در کشور می‌گردد (مروتی شریف‌آبادی و همکاران، 86:1395). صنعت گردشگری، از صنایع عمده‌ی اقتصاد جهانی و حتی اصلی‌ترین بخش اقتصادی بسیاری از کشورها است. براساس گزارش سازمان جهانی گردشگری ملل متحد² طی شش دهه‌ی اخیر، گردشگری، دارای رشدی پیوسته بوده و امروزه یکی از بزرگ‌ترین بخش‌های اقتصادی است که دارای بیش‌ترین نرخ رشد در بین سایر بخش‌ها است (ایمانی خوشخو و همکاران، 2:1392).

کشور ایران از قطب‌های مهم گردشگری در جهان به شمار می‌رود و با برخورداری از سابقه‌ی دیرین تمدن و فرهنگ، طبیعت و شرایط اقلیمی گوناگون و عوامل دیگر از جمله زیارتگاه‌های متعدد، توانایی قرارگیری در جایگاه مناسب نقاط پرجاذبه‌ی گردشگری در سطح آسیا و بین‌المللی را داراست. ایران به لحاظ جاذبه‌های گردشگری، تنوع گردشگری و تنوع صنایع دستی به ترتیب جزو

1- Ritchie

2- United Nation Word Tourism Organization

۵، ۱۰ و ۳ کشور اول جهان است (زنگ آبادی و همکاران، ۱۳۸۵:۱۳۱). با این وجود از لحاظ بهره- برداری از این منابع در جایگاه مطلوبی قرار نگرفته و سهم ایران با وجود رتبه ممتازش در جاذبه- های گردشگری از درآمد گردشگری جهان حتی به یک درصد هم نمی‌رسد (حاجی غلام سیریدی و همکاران، ۲۰۱۲:۲).

صنعت گردشگری به قدری در توسعه اقتصادی-اجتماعی کشورها اهمیت دارد که اقتصاددانان آن را صادرات نامرئی لقب داده‌اند (قادری و همکاران، ۱۳۹۰:۲۷). از آن‌جا که توسعه صنعت گردشگری می‌تواند تأثیر مهمی بر افزایش اشتغال، درآمدهای مرتبط با مکان‌های اقامتی و نیز درآمدهای دولتی کشور داشته باشد (اوه، ۲۰۰۵:۳۸۰)، راهی برای افزایش درآمد و کاهش فقر به شمار می‌رود. سؤال ایجادشده این است که با توجه به درآمد حاصل از ورود گردشگر و ایجاد اشتغال از صنعت گردشگری تأثیر آن بر توزیع درآمد چگونه است؟ از این رو، این مقاله برای بررسی رابطه‌ی اقتصادی بین گردشگری و توزیع درآمد در ایران، بر آن است تا فرضیه‌ی این‌که "یک تعادل بلندمدت بین توسعه گردشگری و توزیع درآمد در ایران وجود دارد" را آزمون کند. درحقیقت هدف این است که دریابیم آیا بخش گردشگری، نابرابری درآمد ناخالص در ایران را کاهش می‌دهد یا خیر؟

در تحقیق حاضر تلاش می‌شود پس از مرور مباحث نظری و تجربی موجود، رابطه گردشگری و توزیع درآمد بر اساس داده‌های سری زمانی (۱۳۹۳-۱۳۵۵) با استفاده از مدل خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی (ARDL) بررسی شود. در مطالعات بسیاری، عوامل مؤثر بر نابرابری درآمد بررسی شده‌اند اما به ندرت اثر ورود گردشگر به کشور بر نابرابری درآمد مورد توجه قرار گرفته است که وجه تمایز مطالعه حاضر در این نکته است.

۲- مبانی نظری

۲-۱- مفهوم گردشگری

گردشگری یک مفهوم گسترده و دارای خصلت بین‌رشته‌ای بوده و می‌توان آن را از زوایای مختلف (جغرافیایی، اجتماعی و اقتصادی) مورد بررسی قرار داد اما با توجه به رویکرد اقتصادی در این تحقیق، گردشگری فعالیتی است که در آن افراد برای مقاصد تفریحی یا اقتصادی، به خارج از مکان زندگی خود مسافرت می‌کنند و خدمات و کالاهایی را برای مسافرتین فراهم می‌آورد و شامل مخارجی است که بازدیدکنندگان متقبل پرداخت آن‌ها شده و یا آن‌که حضور آن‌ها موجب پیدایش چنین هزینه‌هایی می‌شود (میرزایی و همکاران، ۱۳۹۰:۷۵). گردشگری صنعتی است که امروزه سهم بزرگی از فعالیت‌های اقتصادی جهان را به خود اختصاص داده است. طبق محاسبات انجام شده، بالغ

بر یک سوم کل تجارت خدمات سراسر جهان در این صنعت بوده است (سازمان جهانی گردشگری¹: 2006).

صنعت گردشگری در بهبود رشد اقتصادی، ایجاد اشتغال و افزایش درآمد برای دولت نقش مهمی را ایفا می‌نماید. در حقیقت، نظریه گردشگری منجر به رشد² بیان می‌کند که گردشگری جهانی را می‌توان به عنوان یک عامل راهبردی بالقوه برای رشد اقتصادی در نظر گرفت. بنابراین، رشد سریع گردشگری از طریق اثرات تکاثری باعث افزایش درآمد خانوارها، افزایش دریافتی‌های دولت، بهبود تراز تجاری، افزایش درآمدهای مالیاتی و ایجاد اشتغال می‌شود (کهنسال و توحیدی، 56:1394).

گردشگری از سه ویژگی اصلی برخوردار است که عبارتند از: 1- در بیشتر اوقات، قبل از خرید نمی‌توان این خدمت را دید یا آزمون کرد. بدین معنی که آزمون پس از خرید انجام می‌شود. 2- خدمت در محل خرید مصرف می‌شود و قابل انتقال و جابه‌جایی نیست. 3- مردم و محل خدمت بخشی از آن خدمتند. از این رو گردشگری بسیاری از بخش‌های جامعه را شامل می‌شود. این سه ویژگی نشان می‌دهند مردمی که در محلی خاص زندگی و کار می‌کنند، فقط کالا و خدمات تولید نمی‌کنند، بلکه بسیاری از آن‌ها، خود بخشی از کالا و خدمات تولیدی هستند (طیبی و همکاران، 67:1378).

اگرچه در دنیای کنونی صنعت گردشگری اصلی‌ترین و پا ک‌ترین صنعت از حیث ایجاد درآمد تلقی می‌شود؛ اما واقعیات موجود نشان دهنده‌ی آن است که کشورهای جهان نتوانسته‌اند متناسب با جاذبه‌های گردشگری خویش درآمد کسب کنند. در این میان و برای مثال، اگرچه جاذبه‌های گردشگری کشور ایران را در رتبه‌ی دهمین کشور جهان قرار می‌دهد؛ اما ایران از حیث درآمد گردشگری در جایگاه کم‌درآمدترین کشورهای جهان جای گرفته است (فیض‌پور و همکاران، 140:1391).

2-2- گردشگری و نابرابری درآمد

در این قسمت به بررسی اثر گردشگری بر نابرابری به عنوان یکی از بخش‌های ویژه در اقتصاد پرداخته می‌شود. نخستین دلیل توسعه گردشگری در اغلب کشورها، بهره‌برداری از منافع اقتصادی

1- World Tourism Organization(WTO)

2-Tourism-Led Economic Growth(TLEG)

آن است (طییبی و همکاران، 89:1387). اغلب فرض می‌شود گردشگری ابزاری برای کاهش نابرابری به شمار می‌رود (بلیک¹، 2008:110).

در واقع سازمان‌های جهانی از جمله سازمان جهانی گردشگری² توسعه گردشگری را راهی بالقوه برای کاهش نابرابری می‌دانند، هرچند برخی از پروژه‌ها و برنامه‌های ویژه بر چگونگی تأثیر گردشگر بر کاهش نابرابری دلالت دارند (اشلی و رز³، 2002:64). مطالعات اندکی وجود دارد که نشان‌گر عدم کاهش نابرابری بواسطه گردشگری است و هیچ مطالعه‌ای مبنی بر عدم تأثیرگذاری نابرابری و گردشگری ارایه نشده است (بلیک، 2008:107). در زمینه ارتباط کلی بین گردشگری و نابرابری درآمدی در بین محققان اختلاف نظر وجود دارد، به گونه‌ای که عده‌ای از آن‌ها نظیر بلیک و همکاران (2008) معتقدند که گسترش این صنعت نابرابری درآمدی را کاهش می‌دهد و توزیع درآمد را بهبود می‌بخشد؛ اما افرادی نظیر لی⁴ (2008) بر این باورند کشورهایی که ورود گردشگر دارند، نابرابری درآمدی بیشتر از کشورهایی است که تأثیرپذیری کمتری از این صنعت دارند؛ زیرا با گسترش صنعت گردشگری، درآمدهای حاصل از آن بیشتر به سمت گروه‌هایی که فعالیت‌های مرتبط با این صنعت را دارند، جریان پیدا کرده و توزیع درآمد حاصل از این صنعت بیشتر در دست افرادی است که خدمات مرتبط با گردشگری مانند فعالیت‌های مربوط به خدمات هتل‌داری و رستوران، فعالیت‌های مربوط به امور تفریحی و صنایع دستی و بومی و همچنین آژانس‌های مسافرتی را دارند. پس در نتیجه نابرابری درآمدی در سطح کل جامعه افزایش می‌یابد (لی، 2008:360). بنابراین صنعت گردشگری دارای اثرات مثبت و منفی بر جامعه میزبان بوده و اندازه این تأثیر به عوامل متعددی بستگی دارد (رضاقلی‌زاده و همکاران، ۲۰۲۰:۱۳۹۵).

سینکلیر⁵ (1998) نیز بیان می‌کند اثر گردشگری بر ساختار اقتصادی در مطالعات گوناگون نتایج متفاوتی داشته است (سینکلیر، ۱۹۹۸:۲۵). به نظر او⁶ (2005) صنعت گردشگری می‌تواند تأثیر مهمی بر اشتغال، بر درآمدهای مرتبط با مکان‌های اقامتی و نیز درآمدهای دولتی کشورها داشته باشد. فرضیه گردشگری منجر به رشد، که حالت خاصی از فرضیه صادرات و رشد است، مبنای بسیاری از مطالعات اقتصادی در سطح جهانی قرار گرفته و در بیشتر موارد، درستی آن به اثبات رسیده است. این نظریه استدلال می‌کند که یک کشور نه تنها تابعی از نیروی کار، سرمایه و

1- Blake

2- WTTC

3- Ashley and rosely

4- lee

5- Sinclair

6- Oh

سایر عوامل موثر در اقتصاد آن کشور است، بلکه می‌تواند تحت‌تأثیر درآمد ناشی از گردشگر وارد شده به آن کشور نیز باشد. به طور کلی گردشگری به دو صورت مستقیم و غیر مستقیم بر رشد اقتصادی تأثیر می‌گذارد (طیبی و همکاران، 1387، 90). از این رو گردشگری به دو صورت مستقیم و غیر مستقیم بر رشد اقتصادی موثر است.

الف. اثر مستقیم: صنعت گردشگری به عنوان یکی از پردرآمدترین صنایع جهان در سال‌های اخیر، در ایجاد اشتغال برای فقرا موثر بوده است. درآمدهای حاصل از این صنعت با اشتغال‌زایی و رونق کسب و کارهای کوچک و بزرگ می‌تواند یکی از عوامل تأثیرگذار بر کاهش نابرابری درآمدی بوده و منجر به عدالت گسترده‌تری شود؛ اما لازم به ذکر است در حالی که گردشگری مزایای اقتصادی فراوانی به همراه دارد، این امکان نیز وجود داشته باشد یا ممکن است موجب کمبود کالایی برای مردم بومی گردد (رضا قلی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵، ۳۰۲).

3- مطالعات تجربی

کاراسکال¹ و همکاران (2015)، در مقاله‌ای با عنوان "توزیع درآمد و گردشگری: شواهد به دست آمده از یک اقتصاد منطقه‌ای توسعه‌افته"، به بررسی روش‌هایی که براساس آن مصرف گردشگری بر توزیع درآمد تأثیر می‌گذارد می‌پردازند که شامل سه کانال: تغییرات قیمت‌ها، درآمد خانوارها و سودهای دولتی است. این تحلیل از طریق یک مدل ماتریس حسابداری اجتماعی² (SAM) از گالیسیا³ برای سال 2008 برای دو کانال آخر انجام شده است. این ماتریس حسابداری اجتماعی که با یک طرح ویژه برای ارزیابی سیاست‌های گردشگری همراه است، برای مجموعه وسیعی از خانوارها (هشت نوع مختلف که براساس سطح درآمد تفکیک می‌شوند)، دو حکومت (منطقه‌ای و مرکزی)، چهار نوع مالیات، چهار حقوق‌بگیر (که براساس مهارت آموزشی طبقه‌بندی می‌شوند) و 29 بخش از آمار دیگر داده‌ها را ترکیب می‌کند.

نتایج نشان می‌دهند که آثار مثبت مصرف گردشگری بر گروه‌های کوچک معنادار هستند. با این حال، خانوارهای پردرآمد بیشتر از خانواده‌های کم‌درآمد سود می‌برند که در افزایش اندک نابرابری درآمد در یک منطقه دخالت دارند.

1- Carrascal

2- Social Accounting Matrix

3- Galicia

گاتی¹ (2013)، اثر تغییر در تقاضای گردشگری را بر درآمد خالص و مصرف خانوار در کرواسی را مورد بررسی قرار داده است. وی به منظور بررسی روابط فوق از مدل تعادل عمومی (CGE) استفاده کرده و از شاخص اتکینسون به منظور مطالعه اثرات توزیعی گردشگری استفاده کرده است. یافته‌های پژوهش وی نشان می‌دهد، اثرات توزیعی که توسط شاخص اتکینسون اندازه‌گیری شده، بیانگر این است که ورود گردشگران نابرابری درآمدی را کاهش داده و به بهبود توزیع درآمد کمک کرده است.

اردهی² (2011) به بررسی اثرات اقتصادی گردشگری در کشورهای در حال توسعه با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی می‌پردازد. یافته‌های پژوهش وی نشان می‌دهد که با برنامه‌ریزی استراتژیک کوتاه‌مدت و بلندمدت و با استفاده از توانایی‌های خاص و تولیدات گردشگری کشورهای در حال توسعه، اکثر مشکلات اقتصادی آن‌ها می‌تواند حل شود.

سورج³ (2010) به بررسی تأثیر گردشگری بر توزیع درآمد با استفاده از اطلاعات بین کشوری⁴ و روش داده‌های تابلویی⁵ می‌پردازد. نتایج نشان می‌دهند بخش گردشگری، نابرابری درآمد ناخالص در نمونه کشورهای مورد استفاده در این مطالعه را کاهش می‌دهد. هم‌چنین گردشگری داخلی نسبت به گردشگری بین‌المللی بیشتر به کاهش نابرابری درآمد منجر می‌شود.

روزنتراب⁶ و همکاران در سال 2008، در مطالعه‌ای به بررسی اثر اماکن گردشگری مختلف بر درآمد و اشتغال در 318 شهر ایالات متحده طی سال‌های 2000 تا 2006 پرداختند. نتایج حاکی از این بود که مکان‌های تفریحی اثر مثبت و معنی‌دار بر اشتغال و درآمد دارند. اثر استادیوم‌ها و مکان‌های ورزشی بر اشتغال و درآمد نیز معنی‌دار و مثبت بوده است. اثر تعداد موزه‌ها بر درآمد و اشتغال در شهرها منفی ولیکن، این اثر، بی‌معنی است.

در ادامه مطالعات داخلی انجام شده در زمینه موضوع این پژوهش ذکر می‌گردد؛

مصطفوی و همکاران (1392)، در مطالعه خود تأثیر درآمدهای گردشگری را بر نابرابری درآمدی در منتخبی از کشورهای در حال توسعه مورد بررسی قرار داده‌اند. آن‌ها با استفاده از داده‌های تلفیقی کشورهای منتخب طی دوره زمانی 1997-2009 رابطه فوق را ارزیابی کرده و نتیجه

1- Gatti, Petra

2- Tohid Ardahaey

3- Suraj

4- Cross- Section

5- Panel Data Model

6- Rosentraub

گرفته‌اند که درآمدهای ناشی از گردشگری تأثیر مثبت و معناداری بر نابرابری درآمد این مجموعه کشورها داشته است.

دایی کریم‌زاده و همکاران (1389)، در مطالعه‌ای به بررسی گردشگری بر نابرابری در کشورهای گروه D8 پرداخته‌اند. آن‌ها به منظور بررسی رابطه فوق از داده‌های تابلویی کشورهای گروه D8 طی دوره زمانی 1990-2005 استفاده کرده و نتیجه گرفته‌اند که توسعه گردشگری تأثیر مثبت بر کاهش نابرابری داشته و توزیع درآمد را بهبود می‌بخشد.

تاج علی (1385) در مطالعه‌ای با عنوان بررسی اثرات اقتصادی گردشگری در ایران به بررسی بین بخش گردشگری و بخش‌های دیگر اقتصادی ایران با استفاده از جدول داده ستانده پرداخته است. نتایج مطالعه حاکی از آن است، که فعالیت‌های صنایع غذایی، صنایع منسوجات، پوشاک و چرم، هتل و رستوران، بیشترین سهم از تولید، درآمد و اشتغال ایجادشده در اثر مخارج گردشگران، را به خود اختصاص داده است.

صباغ کرمانی و همکاران (1379)، به بررسی اثرات اقتصادی گردشگری در ایران با استفاده از تحلیل داده - ستانده پرداخته‌اند. در این مطالعه، اثر مخارج گردشگران خارجی بر تولید درآمد، اشتغال، عواید دولت، توزیع درآمد و واردات محاسبه شده است. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که فعالیت‌های هتل‌داری و رستوران‌داری، صنایع غذایی، صنایع پوشاک و چرم، صنایع دستی و صنعت حمل و نقل داخلی بیشترین تأثیر را پذیرفته و بیشترین سهم را از تولید، درآمد و اشتغال ایجاد شده در اثر مخارج گردشگران خارجی، به خود اختصاص داده‌اند. همچنین عواید دولت و واردات نیز با توسعه گردشگری در ایران، افزایش می‌یابند. علاوه بر این، محاسبات نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در ایران باعث بهبود توزیع درآمد نیز خواهد شد.

در نهایت می‌توان گفت نوآوری مطالعه حاضر در مقایسه با مطالعات ذکرشده از این منظر است، پژوهشی که تأثیر گردشگری بر نابرابری درآمد را بررسی کرده باشد انجام نشده است و از این منظر مطالعه حاضر نسبت به سایر پژوهش‌ها متمایز شده است.

4- معرفی مدل تحقیق

در این تحقیق برای بررسی اثر توسعه گردشگری بر توزیع درآمد از پژوهش کاراکاسل¹ (2015) الگوبرداری شده است و با توجه به شرایط اقتصادی کشور الگوی زیر معرفی شده است.

$$(1) \text{GINI} = F(T, G, \text{GDP}, \text{ARIV}, \text{OIL}, P, \text{DUM})$$

که در این مدل:

1 - André Carrascal Incera

GINI: ضریب جینی که به عنوان شاخص توزیع درآمد در مدل در نظر گرفته شده است.
 T: درآمد مالیاتی دولت (به قیمت ثابت 1383)
 G: هزینه‌های دولت (به قیمت ثابت 1383)
 GDP: تولید ناخالص داخلی (به قیمت ثابت 1383)
 ARIV: تعداد ورود گردشگران خارجی
 P: شاخص قیمت مصرف‌کننده (1383)
 OIL: درآمدهای نفتی (به قیمت ثابت 1383)
 DUM: از آنجایی این امکان وجود دارد که اثر واردنشده‌ای، نتایج را دستخوش تغییر کند، می‌توان متغیر مجازی را وارد مدل کرد که این متغیر نیز می‌تواند تا حدی تأثیرات عواملی همچون جنگ و... را که در مدل در نظر نگرفته‌ایم نمایان سازد (برای سال‌های 1360 تا 1367) (جنگ تحمیلی) عدد یک و برای سایر سال‌ها عدد صفر در نظر گرفته شده است). لازم به ذکر است که تمامی متغیرها به غیر از ضریب جینی به صورت لگاریتمی در مدل وارد شده‌اند (مدل مورد بررسی به صورت نیمه‌لگاریتمی است) و بازه زمانی تحقیق در این پژوهش سال‌های 1355 تا 1393 است.

5- بررسی ایستایی متغیرهای مدل

شایان ذکر است که آمار و اطلاعات مربوط به تمامی متغیرهای تحقیق از سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران¹ و سایت بانک جهانی گردآوری شده است.² هم چنین آزمون ریشه واحد برای کلیه متغیرهای مذکور، صورت گرفته و نتایج آن حاکی از آن است که تمامی متغیرها نایستا بوده (به غیر از متغیر گردشگری که در سطح صفر مانا است) ولیکن با یک بار تفاضل‌گیری ایستا می‌شوند نتایج این آزمون در جدول (1) منعکس شده است.

1 www.cbi.ir

2 www.data.worldbank.org

جدول (1) آزمون ریشه واحد دیکی فولر گسترش یافته برای سطح داده‌های سری زمانی

نام سری	I(0)	I(1)	سطح معناداری
GINI	-2/10	-6/48	-3/59
Log(GDP)	-0/34	-4/24	-3/59
Log(ARIV)	-5/76	-	-5/71
Log(OIL)	-2/32	-6/45	-3/59
Log(P)	0/48	-3/64	-3/59
Log(G)	-1/09	-3/77	-3/59
Log(T)	-0/93	-4/92	-3/59

منبع: محاسبات محققین

6- نتایج تخمین مدل براساس الگوی ARDL

رویکرد مطالعه حاضر مدل خود توضیح با وقفه‌های گسترده (ARDL) است. قبل از ارائه این مدل توسط پسران¹ و همکاران (2004)، پی شرط استفاده از روش OLS این بود که تمام متغیرها در سطح، پایا باشند. لیکن به ندرت این مورد پیش می‌آید. بدین ترتیب از روش‌های هم‌جمعی استفاده شد که به عنوان مثال اگر تمام متغیرها جمعی از مرتبه اول باشند، رابطه خطی بین آن‌ها باید پایا باشد. مفهوم اقتصادی هم‌جمعی این است که وقتی بر اساس مبانی نظری تعدادی سری زمانی با یکدیگر ارتباط داده می‌شوند تا یک رابطه تعادلی بلند مدت را نشان دهند، ممکن است این متغیرها دارای روند تصادفی باشند، ولی می‌توانند در طول زمان یکدیگر را دنبال کنند و رابطه خطی بین آن‌ها پایا باشد (نوفرستی، 1378)؛ اما مزیت مدل مورد استفاده در این مقاله این است که توجهی به I(0) یا I(1) بودن متغیرها ندارد و بدون هراس از این موضوع، می‌تواند یک برآورد غیر کاذب ناریب و کارا را نتیجه دهد.

در تخمین مدل با الگوی ARDL ابتدا مدل پویای کوتاه مدت آن به صورت جدول (2) ارائه می‌شود که وقفه بهینه متغیرها براساس معیار شوارتز- بی‌زین به صورت $ARDL(1,0,0,1,0,0)$ است.

1- Pesaran

جدول (2) نتایج برآورد تأثیر گردشگری بر توزیع درآمد (دوره کوتاه مدت)

متغیرها	ضرایب	Std. Error	t-Statistic	سطح خطا
GINI(-1)	25/0	13/0	91/1	06/0
LOG(G)	03/0	013/0	65/2	01/0
LOG(T)	03/-0	012/0	73/-2	01/0
LOG(GDP)	17/0	029/0	95/5	00/0
LOG(GDP(-1))	06/-0	024/0	74/-2	01/0
LOG(P)	06/0	014/0	14/4	00/0
LOG(ARIV)	008/-0	004/0	15/-2	04/0
LOG(OIL)	012/-0	006/0	05/-2	05/0
DUM	016/0	003/0	45/4	00/0
C	94/-0	28/0	30/-3	00/0
@TREND	012/-0	002/0	61/-4	00/0
R-squared	88/0	F-statistic		51/20

منبع: محاسبات محقق

نتایج الگوی پویا نشان می‌دهد که همه متغیرها در سطح 88% معنی دار هستند و هم‌چنین تمامی سطح خطاها زیر 5 درصد است و یک واحد افزایش در ضریب جینی در دوره گذشته، باعث افزایش 0/25 واحدی ضریب جینی در دوره جاری می‌شود.

یک واحد افزایش در لگاریتم ورود گردشگران خارجی در کوتاه‌مدت باعث کاهش 0/008 واحدی ضریب جینی در همان دوره می‌گردد لذا ورود گردشگران خارجی در کوتاه‌مدت تأثیر منفی و معناداری بر ضریب جینی دارد. به عبارت دیگر ورود گردشگران خارجی باعث می‌شود که نابرابری درآمد طی دوره موردبررسی کاهش یابد.

یک واحد افزایش در لگاریتم تولید ناخالص داخلی در کوتاه‌مدت باعث افزایش 0/17 واحدی ضریب جینی در همان دوره می‌گردد اما در دوره قبل تأثیر لگاریتم تولید ناخالص داخلی بر ضریب جینی برابر با منفی 0/06 بوده است.

یک واحد افزایش در لگاریتم هزینه‌های دولت در کوتاه‌مدت باعث افزایش 0/03 واحدی ضریب جینی در همان دوره می‌گردد لذا هزینه‌های دولت در کوتاه‌مدت تأثیر مثبت و معناداری بر ضریب جینی دارد. به عبارت دیگر هزینه‌های دولت باعث می‌شود که نابرابری درآمد افزایش یابد.

یک واحد افزایش در لگاریتم درآمدهای مالیاتی در کوتاه مدت باعث کاهش 0/03 واحدی ضریب جینی در همان دوره می‌گردد لذا درآمدهای مالیاتی در کوتاه مدت تأثیر منفی و معناداری بر ضریب جینی دارد. به عبارت دیگر درآمدهای مالیاتی دولت باعث می‌شود که نابرابری درآمد کاهش یابد. یک واحد افزایش در لگاریتم درآمدهای نفتی در کوتاه مدت باعث کاهش 0/01 واحدی ضریب جینی در همان دوره می‌گردد لذا درآمدهای نفتی در کوتاه مدت تأثیر منفی و معناداری بر ضریب جینی دارد. به عبارت دیگر درآمدهای نفتی باعث می‌شود که نابرابری درآمد طی دوره مورد بررسی در این مطالعه، کاهش یابد.

یک واحد افزایش در لگاریتم شاخص قیمت مصرف کننده در کوتاه مدت باعث افزایش 0/06 واحدی ضریب جینی در همان دوره می‌گردد لذا شاخص قیمت مصرف کننده در کوتاه مدت تأثیر مثبت و معناداری بر ضریب جینی دارد. به عبارت دیگر شاخص قیمت مصرف کننده باعث می‌شود که نابرابری درآمد افزایش یابد. برای اطمینان از وجود رابطه بلندمدت در بین متغیرها از آزمون بوند¹ استفاده گردیده است که نشان می‌دهد روابط بلندمدت بین متغیرها در سطح 2 درصد برقرار است. در جدول 3 نتایج این آزمون آمده است.

جدول (3) نتایج آزمون وجود رابطه بلندمدت در بین متغیرها

Test Statistic	Value	k
F-statistic	72/3	6
Critical Value Bounds		
Significance	I0 Bound	I1 Bound
10%	53/2	3/59
5%	87/2	4
2/5%	19/3	38/4
1%	6/3	9/4

منبع: محاسبات محقق

هم‌چنین آزمون ثبات ساختاری پسماند تجمعی و مجذور پسماند تجمعی نیز انجام شد و مشخص گردید تمامی سطح خطاها بالای 5 درصد است و بنابراین مدل فاقد ایرادات خودهمبستگی یا تصریح غلط مدل است و مدل الگوی غیر خطی موجود در داده‌ها را در خود جا داده و الگوی غیر خطی دیگری در پسماند وجود ندارد. نتایج در جدول (4) و (5) گزارش شده است.

1 - Bound test

جدول (4) نتایج آزمون ثبات ساختاری (عدم خودهمبستگی)

	AC	PAC	Q-Stat	سطح خطا
1	-0/01	-0/01	0/0132	0/909
2	-0/3	-0/3	3/7911	0/150
3	0/00	-0/00	3/793	0/28
4	0/28	0/20	7/222	0/125
5	-0/1	-0/1	8/070	0/152

منبع: محاسبات محقق

جدول (5) نتایج آزمون ثبات ساختاری (عدم واریانس ناهمسانی)

	AC	PAC	Q-Stat	سطح خطا
1	-0.08	-0.08	0.2942	0.58
2	-0.06	-0.07	0.4616	0.794
3	-0.11	-0.12	0.9978	0.802
4	0.098	0.073	1.4193	0.841
5	-0.08	-0.08	1.7421	0.88

منبع: محاسبات محقق

لذا تخمین ضرایب بلندمدت در جدول (6) بدین صورت ارائه می‌شود:

جدول (6) نتایج به دست آمده از برآورد الگوی بلند مدت مدل

متغیرها	ضرایب	Std. Error	t-Statistic	سطح خطا
LOG(G)	04/0	01/0	58/2	01/0
LOG(T)	04/-0	01/0	36/-2	02/0
LOG(GDP)	14/0	04/0	40/3	00/0
LOG(P)	08/0	02/0	53/3	00/0
LOG(ARIV)	01/-0	00/0	96/-1	06/0
LOG(OIL)	01/-0	00/0	91/-1	0/0
DUM	02/0	00/0	114/3	00/0
C	27/-1	45/0	80/-2	00/0
@TREND	01/-0	00/0	15/-4	00/0

منبع: محاسبات محقق

فصلنامه میراث و گردشگری

در بلندمدت تمامی متغیرها معنی‌دار بوده و از علائم مورد انتظار برخوردار می‌باشند. براساس نتایج به‌دست‌آمده، ورود گردشگران خارجی در بلندمدت منجر به کاهش ضریب جینی با ضریب $-0/01$ می‌گردد. بنابراین، این شاخص در بلندمدت نیز باعث کاهش نابرابری می‌گردد. هم‌چنین درآمدهای نفتی و درآمدهای مالیاتی نیز در بلندمدت با ضریب $-0/01$ و $-0/04$ باعث کاهش ضریب جینی و نابرابری می‌گردد.

شاخص‌های قیمت مصرف‌کننده، تولید ناخالص داخلی و هزینه‌های دولت نیز در بلندمدت به ترتیب با ضرایب $0/08$ ، $0/14$ ، $0/04$ ، تأثیر مثبت و معناداری بر ضریب جینی می‌گذارند و این بدین معناست که این متغیرها در بلندمدت باعث افزایش نابرابری طی دوره موردبررسی می‌گردند. وجود رابطه بلندمدت بین مجموعه متغیرها، مبنایی برای استفاده از الگوی تصحیح خطا را که در آن نوسانات کوتاه‌مدت به مقادیر تعادلی و بلندمدت ارتباط داده می‌شوند، فراهم می‌آورد. بنابراین الگوی تصحیح خطای مدل بلندمدت الگو در جدول (7) آورده شده است.

جدول (7) نتایج از برآورد الگوی تصحیح خطای مدل

سطح خطا	t-Statistic	Std. Error	ضرایب	متغیرها
0/00	-5/52	0/13	-0/74	ECM

منبع: محاسبات محقق

همان‌طور که ملاحظه می‌گردد ضریب تصحیح خطای مدل کوچکتر از یک و از نظر آماری معنی‌دار است. منفی بودن آن حاکی از این است که هر عدم تعادلی در الگو در بلندمدت به سمت تعادل حرکت می‌کند. ضریب تصحیح خطای مدل که برابر $-0/74$ است، نشان می‌دهد در هر دوره حدود 74 درصد از عدم تعادل ضریب جینی بر طرف می‌شود.

7- جمع‌بندی و ارائه توصیه‌های سیاستی

صنعت گردشگری امروزه یکی از مهم‌ترین راه‌های جذب منابع ارزی در دنیا محسوب می‌شود. کشور ایران نیز، کشوری با جاذبه‌های دیدنی فراوان برای گردشگران خارجی است و این مسئله می‌تواند سالانه گردشگران زیادی را به داخل کشور جذب نماید که از این طریق، این صنعت می‌تواند تأثیر مثبتی بر رشد اقتصادی و توزیع درآمد داشته باشد. بنابراین با توجه به اهمیت این موضوع، در تحقیق حاضر تلاش بر آن بوده است که رابطه گردشگری و توزیع درآمد بر اساس داده‌های سری زمانی (1355-1393) با استفاده از مدل خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی (ARDL)

بررسی شود. نتایج حاکی از آن بوده است که، در کوتاهمدت یک واحد افزایش در لگاریتم ورود گردشگران خارجی باعث کاهش 0/008 واحدی ضریب جینی در همان دوره می‌گردد لذا ورود گردشگران خارجی در کوتاهمدت تأثیر منفی و معناداری بر ضریب جینی دارد. به عبارت دیگر ورود گردشگران خارجی باعث می‌شود که نابرابری درآمد کاهش یابد. هم‌چنین در بلندمدت ضریب ورود گردشگران خارجی با ضریب 0/01-، منجر به کاهش ضریب جینی شده است. بنابراین، این شاخص در بلندمدت نیز باعث کاهش نابرابری می‌گردد. با توجه به نتایج مشخص است که چه در کوتاه-مدت و چه در بلندمدت صنعت گردشگری باعث کاهش نابرابری در ایران شده است. بنابراین باید سیاست‌های لازم جهت رونق صنعت گردشگری در اقتصاد کشور لحاظ گردد. در ادامه چند توسعه سیاستی پیشنهاد می‌گردد.

1-افزایش میزان رستوران‌ها و تاسیسات پذیرایی در شهرهای گردشگری و گسترش مطالعات و تحقیقات به منظور شناخت بیشتر داشته‌های گردشگری ایران، گردشگران و هم‌چنین بازارهای جهانی گردشگری و سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در راستای واقعیت‌های بازار و شرایط صنعت گردشگری ایران

2-اتخاذ سیاست‌های مناسب جهت سهولت سفر مسافران خارجی به داخل کشور(مانند حذف روادید برای کشورهایی که منبع گردشگر فرست برای ایران هستند).

منابع

- ایمانی خوشخو، محمدحسین و ولی الله علی‌زاده (1392)، اقتصاد گردشگری (مروری بر پیشینه تحقیق در خارج و داخل)، فصلنامه گردشگری دانشگاه علم و فرهنگ، دوره 1، شماره 1، 1-20
- تاج علی، معصومه (1385)، بررسی اثرات اقتصادی گردشگران در جمهوری اسلامی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم اقتصادی، استاد راهنما فاطمه بزازان، دانشگاه الزهرا
- حاجی غلام سریزدی، علی و حسنی، علی (2012)، تحلیل اثر صنعت گردشگری به عنوان یک عامل کشنده در توسعه اقتصادی و اشتغال با استفاده از رویکرد سیستم داینامیک، همایش علمی گردشگری، توسعه پایدار، عدم اتکا به درآمدهای نفت، 1-21
- داس ویل، راجر (1378)، مترجم: سید محمد اعرابی و داوود ایزدی، مدیریت جهانگردی: مبانی، راهبردها و آثار، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- دای کریم زاده، سعید و شاکرمی، محبوبه السادات (1389)، بررسی اثر گردشگری بر نابرابری درآمدی مطالعه موردی کشورهای گروه D8 طی بازه زمانی 1990-2005، همایش منطقه‌ای توریسم.
- زنگی آبادی، علی؛ محمدی، جمال و زیرکباش، دیبا (1385)، تحلیل بازار گردشگری داخلی شهر اصفهان، جغرافیا و توسعه، دوره 4، شماره 8، صفحات 156-131.
- شریفی رانی، حسین؛ صفایی شکیب، مریم و عمارزاده، مصطفی (1389) بررسی اثر گردشگری بر رشد اقتصادی ایران (در سال‌های 1369-1387)، علوم اقتصادی، شماره 6، صفحات 25-9.
- صبیغ کرمانی، مجید و سعید امیریان (1379)، بررسی اثرات اقتصادی توریسم در جمهوری اسلامی ایران (با استفاده از تحلیل داده - ستانده)، پژوهشنامه بازرگانی، دوره 4، شماره 16، صفحات 83-57.
- صدری، مسعود و عبدالقاسم غواش، منی آریسته (1386)، بررسی توسعه صنعت گردشگری؛ آثار و نتایج آن، اقتصاد و توسعه، شماره های 25 و 26، صفحات 14-8.
- طییبی، سید کمیل، روح اله بابکی و امیر جباری (1386)، بررسی رابطه توسعه گردشگری و رشد اقتصادی در ایران (1338-1383)، پژوهشنامه علوم انسانی و علوم اجتماعی «ویژه اقتصاد»، سال هفتم، شماره بیست و ششم، 83-110
- فیض‌پور، محمدعلی و مهدی امامی میبیدی (1391)، توسعه اقتصادی صنعت گردشگری در ایران و مقایسه آن با کشورهای منطقه سند چشم انداز، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری سال هفتم، شماره 19، صفحات 139-177.
- قادری، رضا و زهره هادیانی، کاوه محمدی، طاهر ابوبکری (1390)، استراتژی‌های برنامه ریزی منطقه ای گردشگری با استفاده از تکنیک SWOT مطالعه موردی: شهرستان پیرانشهر، فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، سال اول، شماره 1، صص 27-40.

- کهنسال، محمدرضا و امیرحسین توحیدی(1394)، بررسی رابطه علی میان گردشگری و رشد اقتصادی در کشورهای عضو منطقه منا، فصلنامه اقتصاد مقداری(بررسی های اقتصادی سابق)، دوره 10، شماره 4، زمستان 1392، صفحات 55-72.
- مروتی شریف‌آبادی، علی و فاطمه عزیزی، زینت جمشیدی(1395)، تحلیل عوامل مؤثر بر رضایت گردشگران داخلی استان یزد با استفاده از مدل دیمتل فازی، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، سال یازدهم، شماره 33، صفحات 85-104.
- مصطفوی، سید مهدی؛ هوشمند، محمود و محقق، اکرم(1392)، بررسی اثرات نابرابری توزیع درآمد در کشورهای منتخب در حال توسعه، اولین همایش گردشگری و طبیعت گردی ایران زمین.
- میرزایی، حسین و ساناز جلیلی(1390)، تأثیر توسعه گردشگری بر رشد اقتصادی(مقایسه ایران و کشورهای منتخب)، فصلنامه علوم اقتصادی، سال پنجم، شماره 15، صفحات 91-73.
- نوفروستی، محمد(1378)، "ریشه واحد و همجمعی در اقتصاد سنجی"، تهران، انتشارات رسا، چاپ دوم.
- رضا قلی‌زاده، مهدیه؛ آقایی، مجید و عیسی‌زاده روشن، یوسف(1395) توریسم بین الملل و نابرابری درآمد موردی کشورهای عضو سازمان کنفرانس های اسلامی، فصلنامه علمی و پژوهشی و بین المللی انجمن جغرافیای ایران، شماره 49، 295-314.

- Ashley, C., and D. Roe (2002), Making Tourism work for the Poor: Strategies and Challenges in Southern Africa. *Development Southern Africa* 19(1):61-82.
- Blake, Adam., Saba Arbache, Jorge., M. Thea Sinclair(2008), TOURISM AND POVERTY RELIEF, *Annals of Tourism Research*, Vol. 35, No. 1, pp. 107-126.
- Lee ,Chien-Chiang , Mei-Se Chien c(2008), Structural breaks, tourism development, and economic growth: Evidence from Taiwan, *Mathematics and Computers in Simulation* 77.358-368.
- M. Thea Sinclair(2007)Tourism and economic development: A survey , *The Journal of Development Studies* , pp1-45.
- Oh, C.O.(2005). The Contribution Development to Economic Growth in the Korean Economy, *Tourism Management*,(26): 39-44.
- Carrascal Incera, A., Fernandez Fernandez, M.(2015). Tourism and income distribution: Evidence from a developed regional economy. *Tourism Management*, 48: 11-20.
- Chatziantoniou, I., G. Filis, B. Eeckels, & A. Apostolakis.(2013). Oil prices, tourism income and economic growth: A structural VAR approach for European Mediterranean countries. *Tourism Management*, 36: 331-341.
- Ennew, Christine.(2003). Understanding the Economic Impact of Tourism. Som Nath Chib Memorial Lecture. 14.

- Gatti, Petra.(2013). Tourism, Welfare and Income Distribution: The case of Croatia. Original Scientific Paper. 61(1), 53-71;
- Pesaran,M.H., andY. Shin(1998). An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. In Econometrics and Economic Theory in the 20th Century. Cambridge University Press,371-413
- Oh, C.O.(2005). The Contribution Development to Economic Growth in the Korean Economy, Tourism Management,(26): 39-44.
- Ritchie, J. B.(1993). Crafting a destination vision: Putting the concept of resident responsive tourism into practice. Tourism management, 14(5): 379-389.
- Rosentraub, M, Joo, M(2008),Tourism and economic development: Which investments produce gainsfor regions? Tourism Management, 30, 759-770.
- Suraj, P.(2010). The Impact of Tourism on Income Inequality: An Econometric Assessment, The UCLA Undergraduate Journal of Economics, 47-99.
- Tohidy Ardahaey, F.(2011). Economic Impacts of Tourism, International Journal of Business and Management, 6(8): 206.
- World Tourism Organization(2006), WTO Tourism Highlights.
- World Travel & Tourism Council(WTTC), Travel & Tourism Economic Impact 2016 IRAN.
- www.cbi.ir
- www.data.worldbank.org